

Отримано: 7 листопада 2013 р.

Прорецензовано: 2 грудня 2013 р.

Прийнято до друку: 20 грудня 2013 р.

Пашечко О. А. Особливості реформування енергетики в контексті соціально-економічного стимулювання енергозбереження та міжнародного досвіду / О. А. Пашечко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: збірник наукових праць / ред. кол.: І. Д. Пасічник, О. І. Дем'янчук. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – Випуск 24. – С. 39–43.

УДК 620.9

JEL Classification: O14

Оксана Анатоліївна Пашечко,

здобувач Національного університету водного господарства та природокористування, м. Рівне

ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ ЕНЕРГЕТИКИ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ ТА МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

У статті досліджено особливості регулювання енергетики у різних країнах світу з точки зору їх досвіду у процесі формування соціально-економічних стимулів енергозбереження.

Ключові слова: реформування енергетики, соціально-економічні стимули, модель очікування, екологічна безпека, енергетичні ресурси, енергозбереження.

Оксана Анатольевна Пашечко,

соискатель Национального университета водного хозяйства и природопользования, г. Ровно

ОСОБЕННОСТИ РЕФОРМИРОВАНИЯ ЭНЕРГЕТИКИ В КОНТЕКСТЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО СТИМУЛИРОВАНИЯ ЭНЕРГОСБЕРЕЖЕНИЯ И МЕЖДУНАРОДНОГО ОПЫТА

В статье исследованы особенности регулирования энергетики в разных странах с точки зрения использования их опыта в процессе формирования социально-экономических стимулов энергосбережения.

Ключевые слова: реформирование энергетики, социально-экономические стимулы, модель ожидания, экологическая безопасность, энергетические ресурсы, энергосбережение.

Oksana Anatoliivna Pashechko,

Applicant of National University of Water Management and Nature Resources Use, Rivne

ENERGY REFORM FEATURES IN THE CONTEXT OF SOCIAL AND ECONOMIC PROMOTING OF ENERGY SAVING AND INTERNATIONAL EXPERIENCE

The article is dedicated to the characteristics of energy regulation in different countries in terms of using their experience in the process of socio-economic incentives of energy saving.

Keywords: reforming of the energy sector, socio-economic incentives, model of expectations, environmental safety, energy resources, energy conservation.

Постановка проблеми. У проблемі раціоналізації, оптимізації та підвищення ефективності розподілу і споживання енергетичних ресурсів енергозбереження є основним шляхом виведення регіонів з еколого-економічної кризи в контексті сталого розвитку.

Поняття «концепції сталого розвитку» пропонується розглядати як систему пов'язаних між собою і витікаючі один з одного поглядів на взаємодію природи й суспільства, на основі якої формується політика в галузі державного управління і міжнародних відносин [2, с. 22].

Міжнародний досвід свідчить про широке застосування важелів та механізмів державного впливу на сферу енергетики, в результаті чого в багатьох країнах стало можливим зниження імпортозалежності від енергоносіїв, підвищення рівня енергетичної безпеки, розвиток і стабілізація роботи галузей національного господарства країни, підтримка рівня зайнятості та добробуту населення завдяки створенню нових робочих місць і збільшенню надходжень до бюджетів, поліпшення екологічної ситуації [1; 5, с. 41].

За прогнозами експертів ООН, у перспективі очікуються зміни у світовому енергетичному балансі, які полягають у зростанні обсягів використання природного газу та гідроресурсів та зниженні частки вугілля і нафти [3, с. 81].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробці механізму раціонального розподілу і споживання енергетичних ресурсів приділялося достатньо уваги, проте його ефективність в Україні залишається невисокою. Соціально-економічні стимули енергозбереження не враховувалися при вирішенні екологічних проблем розвитку енергетичного сектора. Порушені питання досліджуються в роботах В. Барановського, Л. Гринів, Б. Данилишина, С. Єрохіна, С. Єрмолова, В. Кравціва, Л. Мельника, В. Павлова, М. Хвесика, І. Черваньова, М. Чумаченко та інших вчених.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження – визначення пріоритетних напрямків реалізації раціонального енергозабезпечення регіонів з погляду вітчизняних особливостей та міжнародного досвіду. Завданнями дослідження є визначення соціально-економічних стимулів енергозбереження на основі моделі очікування та опис засад екологічного регулювання й реформування розвитку енергетики в різних країнах світу.

Виклад основного матеріалу. Практично в усіх індустріально розвинутих країнах світу існують програми енергозбереження. У США поряд із зниженням енергетичних затрат через поширення нових енергозберігаючих технологій відбувається зниження екологічного навантаження за допомогою модернізації об'єктів інфраструктури. В Канаді програма енергозбереження передбачає надання промисловим виробникам різноманітної інформаційно-освітньої та фінансової підтримки для реалізації енергозберігаючих проектів, проведення регулярного енергоаудиту. У країнах Євросоюзу енергетичний менеджмент спрямований на розвиток відновлюваних джерел енергії. Велику роль грає наукове забезпечення енергетичної сфери, її технічний і технологічний рівень, адже сучасна енергетика України досить потужна, хоча якісно значно поступається рівню розвинутих країн.

Головним напрямом реформ у сфері енергетики за кордоном потрібно вважати впровадження конкуренції серед виробників енергетичних ресурсів, зокрема електричної та теплової енергії [2].

Цілі, які вказувалися для проведення реформ у різних країнах: зниження вартості енергоносіїв для споживачів за рахунок підвищення ефективності роботи галузі (Великобританія, Аргентина, Австралія); залучення іноземних інвестицій (Бразилія, Аргентина); впровадження конкуренції для надання споживачам права вибору постачальника (Бразилія); згладжування різниці в цінах на енергетичні ресурси в різних регіонах країни (Норвегія, США); підвищення ефективності інвестування в розвиток інфраструктури енергетики з метою підвищення конкурентоспроможності національних виробників (Австралія).

У світі краще розвинуте конкурентне середовище на ринку енергоносіїв у Великобританії, Фінляндії, Німеччині, Норвегії, Швеції, Іспанії, Чилі, Аргентині, Бразилії. У процесі трансформації знаходяться Австрія, Нідерланди, Франція, Швейцарія, Австралія, Китай. Найменш відкритими ринками для конкуренції є Франція, Італія, Португалія та Греція.

Зокрема, щодо електроенергетики в країнах Європейського Союзу діють дві моделі доступу до мережевої інфраструктури ринку: доступ сторонніх учасників (Third Party Access) і модель єдиного закупівельного агента (Single Buyer). Сторонні учасники можуть мати вільний доступ до мережі покупців і продавців електроенергії за тарифами, які відкрито публікуються або закріплені в договорах. Модель єдиного закупівельного агента заснована на можливості купувати електроенергію у нього або у зарубіжних виробників.

Одним із найбільш поширених інструментів реструктуризації енергетичного сектору є так звана вертикальна дезінтеграція енергетичних компаній (unbundling). Компанії розподіляються за видами діяльності (генерація, передавання, розподіл і збут), забезпечується їх фінансова прозорість, і впроваджуються різні види регулювання до різних видів діяльності. Вертикальна дезінтеграція передбачає повну господарську та юридичну відокремленість компаній, окреме управління та облік.

У Великобританії діє контрактна система продажів електричної енергії та спотовий ринок Англії й Уельсу, де відбувається суперкороткотермінова торгівля електричною енергією кожні півгодини на добу вперед. Проблема коливання цін на електричну енергію вирішують за допомогою хеджування форвардними фінансовими контрактами. Пули зі спотовими цінами і біржова торгівля електричною енергією функціонують також в Іспанії, Норвегії, Фінляндії, Швеції, Данії. У Норвегії передбачена додаткова плата за постачання електричної енергії у разі виникнення в системі дефіциту («вузьких місць»).

У західних країнах існує індексація вартості енергетичних ресурсів у зв'язку з інфляційними процесами [3].

Контракти на постачання електро- та теплоенергії укладають на середньострокову перспективу, паливних ресурсів – на довгострокову, що частково захищає енергетичну галузь від цінових шоків. Система надійності поставок енергетичних носіїв має вигляд розподілу повноважень, коли оператор ринку несе відповідальність за забезпечення необхідних резервів і стягує за це додаткову плату. Розподільчі компанії зобов'язані забезпечувати споживачів на підпорядкованій їм території, і відповідають за надійність енергозабезпечення. Споживачі мають право вибирати розподільчу компанію.

У США створюються програми для навчання споживачів вибору виробника електричної енергії, проводяться рекламні кампанії, роз'яснювальна робота; вживаються заходи для стимулювання появи нових виробників у штатах, особливо тих, які працюють на поновлюваних джерелах електричної енергії; впроваджуються знижки для залучення споживачів до укладання середньострокових контрактів з компанією-виробником електроенергії.

Цікавим є досвід Аргентини у сфері ціноутворення на ринку енергетичних ресурсів. На оптовому ринку існують три види цін: контрактні, сезонні та спотові. Контрактні ціни визначаються короткостроковими (до 1 року) договорами між виробниками електричної енергії та великими споживачами або збутовими компаніями. Сезонні ціни встановлюються адміністратором ринку кожне півріччя і відображають водність річок, впливають на виробіток гідроелектростанцій. Збутові компанії купують електричну енергію понад одержувану за умовами контрактів за цією ціною. Спотові ціни визначаються на основі кон'юнктури ринку.

В Індії енергетична політика теж спрямована на створення конкурентних ринків, залучення іноземних інвесторів, процеси допуску приватних інвесторів у сектори енергетики, реалізуються національні програми розвитку енергетики, запущені торги на енергетичній біржі.

У Швеції, яка посідає одне з перших місць у світі за споживанням енергії, велика увага приділяється екологічному регулюванню: не дозволяється будувати греблі на річках, де не відрегульований стік; дрібні металургійні підприємства замінюють екологічно безпечними комбінатами.

У Російській Федерації економії вдається досягти, здійснюючи роботу з енергозберігаючого освітлення, надання практичних порад населенню та власникам малого бізнесу з енергозбереження та енергоефективності.

У Франції держава контролює весь процес виробництва, транспортування і розподілу енергії; орієнтується на атомну енергетику, чим схожа з Україною.

У Німеччині головним джерелом енергоресурсів є вугілля. Серед основних напрямків розвитку енергетики виділяються поліпшення охорони довкілля та раціональне використання ресурсів природи, зменшення вартості електроенергії, захист вітчизняних виробників. Держава докладає зусиль, щоб знизити рівень виробництва і споживання ядерної енергії і підвищити рівень нетрадиційних (альтернативних) / поновлюваних джерел енергії.

Китай переживає стрімке зростання економіки, зростає забруднення навколишнього середовища. Країна сприяє залученню інвестицій в нетрадиційні (альтернативні) / поновлювані джерела енергії, рівень споживання яких планується довести до 15% до 2020 року.

В Ізраїлі немає власних джерел нафти, вугілля, газу. Ця країна залежна від імпорту енергоносіїв, тому широко використовуються поновлювані джерела енергії: сонячна і вітрова енергія.

Основними тенденціями розвитку світової енергетики є: консолідація – приватизація розподільчих компаній та їх злиття, в тому числі між компаніями, які постачають різні види енергетичних ресурсів; диверсифікація – вихід на суміжні ринки послуг (водопостачання, зв'язок); глобалізація – передбачає приватизацію збутових компаній.

Основною рушійною силою цих процесів є гальмування темпів зростання попиту на енергоресурси через зростання цін на них і дефіцитність.

Удосконалення національної енергетичної політики можливе за умови зменшення енергоемності ВВП, підвищення ефективності розподілу і споживання енергоресурсів і посилення конкурентоспроможності національної економіки, оптимізації структури енергетичного балансу держави [4].

У зміцненні енергозберігаючого потенціалу територій велике значення мають екологічні стимули, які враховують географічну складову та покликані формувати й відтворювати навколишнє природне середовище, здатне забезпечувати якнайповніше та результативніше використання територіальних можливостей і ресурсів для реалізації регіональних цільових завдань. У сфері енергоекологічних відносин також конкретизуються нормативні і фінансово-бюджетні стимули, які визначаються політичним рівнем розвитку суспільства.

Соціально-економічне стимулювання енергозбереження – це сукупність засобів адекватної взаємодії суб'єктів регіональної економіки щодо зміцнення енергоекологічного розвитку регіонів за допомогою утвердження і відтворення соціально-екологічних цінностей території на базі ефективного розподілу і споживання енергетичних ресурсів регіонів.

У сфері визначення стимулів енергозбереження простежуються певні очікування суб'єктів суспільно-економічної діяльності щодо підвищення результативності праці, яке виявляється у зниженні витрат на виробництво продукції, а отже, у підвищенні прибутковості й рентабельності виробництва.

Теорія очікувань (модель Віктора Врума) заснована на твердженні про те, що мотиваційний механізм ґрунтується на таких чинниках: очікування результату, очікування винагороди, очікування корисності винагороди. Модель очікувань у сфері енергозбереження можна подати так (рис. 1.):

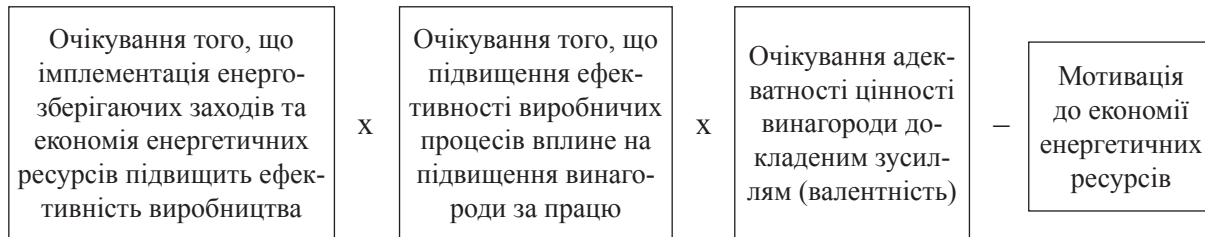

Рис. 1. Модель очікувань у сфері енергозбереження

До соціально-економічних стимулів енергозбереження варто зарахувати: заохочення фірм та осіб, які розвивають енергоекологічну складову території; підтримку та сприяння економіці підприємств, які запроваджують заходи енергозбереження; глибшу інтеграція територій для збалансування грошових, матеріальних та енергетичних потоків; забезпечення фіскальних знижок підприємствам з ефективними енергозберігаючими технологіями, зростаючим резервом енергетичних ресурсів та підтримка малого і середнього бізнесу (обмін досвідом); інтенсифікацію територіального розподілу енергетичних ресурсів, розвиток регіональних ринків.

Соціально-економічні стимули енергозбереження є чинниками, визначеними сферою суспільних та економічних відносин. Економічні стимули, зокрема, виявляють пряму дію і визначають фізичну здатність до енергоекологічного розвитку території.

Доцільно впроваджувати зонування територій за структурою енергетичних ресурсів у контексті співвідношень між виробництвом енергії та її споживанням. За структурою сумарних енергетичних ресурсів необхідно виділяти максимуми з переважанням відходів галузі, де доцільним є розвиток децентралізованого енергопостачання, та максимуми, де перспективним є встановлення енергетичних установок значної потужності з можливістю постачання виробленої електричної енергії до централізованої електромережі. Це дозволить розробляти програми масового переходу населення на споживання нетрадиційних (альтернативних) / відновлюваних джерел енергії.

Шляхами удосконалення цінової політики в енергетиці, яка пов'язана з встановленням цін на енергію як товар (газ, вугілля, нафта і нафтопродукти, електрична і теплова енергія, ядерне паливо) та специфічні послуги (транспортування та зберігання нафти і газу, передавання електричної і теплової енергії), є: використання оптової ціни на електричну енергію; введення ренти та податку, що обмежує надприбутки енергетичних компаній; забезпечення цінового протекціонізму підприємств, що впроваджують енергозберігаючі й екологічно безпечні технології; здійснення вчасних і в повному обсязі розрахунків за енергоносії.

Потрібно розвивати високотехнологічну базу, що забезпечить рівноправне міжнародне економічне партнерство, інноваційний шлях розвитку на основі фундаментальних досліджень науки й техніки, розвитку можливостей альтернативної енергетики, розумного зарубіжного досвіду [6, с. 48].

Новаторські ініціативи необхідно концентрувати на розробці, створенні та впровадженні нової техніки та технологій виробництва, розподілу та споживання енергетичних ресурсів. Новинки повинні забезпечувати комплексне освоєння природних енергоресурсів та розробку біотехнологій, нетрадиційних (альтернативних) / відновлюваних джерел енергії. Освоєння нових видів енергозабезпечення варто здійснювати з урахуванням екобезпеки населення і виробництва. Формування екологічного мислення та енергетичної дисципліни у новаторів потрібно здійснювати одночасно із удосконаленням організаційно-територіальної структури потенційно небезпечних виробництв з метою підвищення екологічної безпеки.

Базові положення енергоекологічної діяльності у контексті інвестиційно-інноваційного розвитку зводяться до таких: об'єктивність визнання циклічності інвестиційної активності; єдність науково-технічного прогресу з екологічним, соціальним та економічним розвитком суспільства; формування ринкових важелів в енергетичній сфері; логічність і цілісність енергетичної стратегії; спадкоємність у реалізації енергозберігаючих заходів, першочергові напрями фінансування організації споживання нетрадиційних (альтернативних) / відновлюваних джерел енергії; перехід до загальноновизнаних у світі норм споживання енергетичних ресурсів; розвиток форм і методів спрямування в енергетичну сферу заощаджень населення; залучення міжнародних інвестицій, кредитів, розвиток спільного підприємництва із залученням іно-

земного капіталу для поширення практики використання нетрадиційних (альтернативних) / відновлюваних джерел енергії; децентралізація та підтримка конкуренції в управлінні сферою енергоекологічних розробок.

На рівні енергетично однорідної території доцільно: впроваджувати дієві механізми управління витратами енергетичних ресурсів та оперативний контроль за ними із застосуванням підприємствами автоматизованої системи обліку; визначати установи для першочергового впровадження заходів з енергоефективності, що дозволить отримувати найбільшу економію при мінімальних затратах; доступ платників екологічного податку до інформації про використання їхніх коштів на рівні регіону.

Висновки. Пріоритетними напрямками реалізації раціонального енергозабезпечення території є: підвищення рівня енергетичної незалежності території за рахунок зростання обсягів споживання первинних енергетичних ресурсів власного виробництва і зниження його енерговитратності; оцінка резервів економії; прогнозування та оцінка ризиків в енергетичній галузі; забезпечення стратегічного запасу енергетичних ресурсів; запобігання еколого-енергетичних катастроф; складання паливно-енергетичних балансів; з'ясування потреб в енергетичних ресурсах населення, промисловості, сільського господарства та інших галузей; проведення інвентаризації основного капіталу енергетики; оцінка поточних і перспективних витрат енергетичних ресурсів; раціоналізація розподілу і споживання енергоносіїв при виробництві енергії та впровадження енергозбереження при її споживанні; експорт електроенергії.

Література:

1. Борщук Є. М. Глобальна енергетична проблема і концепція стійкого розвитку / Є. М. Борщук // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 11. – С. 218–225.
2. Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізм реалізації: [монографія] / З. В. Герасимчук. – Луцьк: Настир'я, 2001. – 526 с.
3. Глушкова В. Г. Экономика природопользования / В. Г. Глушкова, С. В. Макара. – М.: Гардарики, 2007. – 448 с.
4. Єнько Є. Ю. Енергетичний фактор в інтеграційних процесах Європи / Є. Ю. Єнько // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Випуск 73 (Частина 2). – К.: КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2008. – С. 216–218.
5. Перфілова О. Є. Проблеми диверсифікації видів ринків енергоносіїв в контексті забезпечення енергетичної безпеки України / О. Є. Перфілова // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 2 (104). – С. 40–47.
6. Телегіна Е. А. Энергетические технологии и развитие мировой экономики в XXI веке / Е. А. Телегіна // Международная экономика и международные отношения. – 2007. – № 6. – С. 48–53.
7. Про затвердження Енергетичної стратегії України на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 145-р від 15.03.2006 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/signal/kr06145a.doc>.
8. Франчук І. А. Державна політика розвитку енергетики в Україні: стан, тенденції, перспективи: [монографія] / І. А. Франчук. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. – 356 с.